

## RUS TILIDA SODDA VA MURAKKAB GAP SINTAKSISI

## SYNTAX OF SIMPLE AND COMPLEX SENTENCES IN THE RUSSIAN LANGUAGE

## СИНТАКСИС ПРОСТОГО И СЛОЖНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

*Akbaraliyeva Munajat G'ulomjon qizi**Farg'ona Davlat Universiteti**Chet tillari fakulteti 1-kurs talabasi**Ilmiy rahbar: Xamidova Maxbuba Kaxarovna**Farg'ona Davlat Universiteti rus**tili metodikasi kafedrası o'qituvchisi***Annotatsiya**

Ushbu maqolada rus tilidagi sodda va murakkab gaplarning sintaktik xususiyatlari yoritilgan. Gaplarning grammatik asoslari, tuzilish shakllari, bog'lanishlari va turlariga batafsil tahlil qilinadi. Maqolada rus va o'zbek tillarining sintaktik strukturalari o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar qiyosiy tahlil asosida keltirilgan. Maqola tilshunoslik yo'nalishidagi talabalar uchun, shuningdek, rus tilini o'rganayotganlar uchun foydalidir.

**Kalit so'z:** Sintaksis, gap, asos, bog'lovchi, tahlil, qiyos, murakkab gap, sodda gap

**Annotation**

This article examines the syntactic features of simple and complex sentences in the Russian language, including their grammatical structure, types of connections, and sentence constructions. A comparative analysis is provided between Russian and Uzbek syntax. The paper is useful for students studying linguistics and learners of the Russian language.

**Keywords:** Syntax, sentence, basis, conjunction, analysis, comparison, complex sentence, simple sentence

**Аннотация**

В статье рассматриваются синтаксические особенности простых и сложных предложений в русском языке. Освещены грамматические основы, структуры предложений, их типы и способы соединения. В статье также проводится сравнительный анализ синтаксиса русского и узбекского языков. Материал будет полезен студентам-лингвистам и тем, кто изучает русский язык.

**Ключевые слова:** Синтаксис, предложение, основа, союз, анализ, сравнение, сложное предложение, простое предложение

### 1. Sodda gapning sintaktik xususiyatlari

#### 1. Sodda gapning sintaktik tuzilmasi (kengaytirilgan va to'g'rilangan)

Sodda gap — bitta grammatik asosga ega bo'lgan mustaqil gapdir. U odatda ega va kesimdan iborat bo'ladi, lekin ayrim hollarda bir bo'lakli gap sifatida ham uchraydi. Sodda gaplar grammatik tuzilmasi, maqsadi va tarkibiy bo'laklari jihatidan turlicha bo'lishi mumkin.

Grammatik tuzilishiga ko'ra:

1. Ikki bo'lakli gap – ega va kesimdan iborat: Masalan: Talaba dars o'qiyapti.
2. Bir bo'lakli gap – faqat kesimdan iborat: Masalan: Kech qoldim.
3. Teng bo'lakli gap – bir xil vazifani bajaruvchi bo'laklar bog'lovchilar orqali bog'lanadi: Masalan: Ota-onam va ukam sayrga chiqdi.
4. Qo'shimcha bo'lakli gap – to'ldiruvchi, aniqlovchi yoki hol bilan kengaytiriladi: Masalan: Talaba ertalab kutubxonada dars tayyorlayapti.

Gap maqsadiga ko'ra:

1. Darak gap – voqea, hodisa yoki harakat haqida xabar beradi: Masalan: Bugun dars kech boshlandi.
  2. So'roq gap – savol berish uchun ishlatiladi: Masalan: Bugun dars bo'ladimi?
  3. Buyruq gap – buyruq, iltimos, taklif yoki ko'rsatma bildiradi: Masalan: Derazani och!
  4. Istak gap – istak, niyat, tilak bildiradi: Masalan: Koshki edi u ham kelganida...
- Bu tasnif o'zbek tilida grammatik ma'noni chuqur anglashga xizmat qiladi. Rus tilida ham shunga o'xshash maqsadli gap turlari mavjud bo'lib, ularning ifodalanish usullari farq qiladi.

Qiyosiy misollar (rus va o'zbek tillarida):

Он придёт завтра. – U ertaga keladi. (Darak gap)

Ты придёшь завтра? – Ertaga kelasizmi? (So'roq gap)

Закрой окно! – Derazani yop! (Buyruq gap)

Хотелось бы поехать в отпуск. – Ta'tilga ketgim keladi. (Istak gap)

Sodda gaplarning sintaktik tuzilmasi, bo'laklari va maqsadi har ikki tilda gapning uslubiy va mantiqiy tuzilishini belgilaydi.

### 2. Murakkab gapning sintaktik tuzilmasi

Murakkab gap – ikki yoki undan ortiq grammatik asosga ega bo'lgan gapdir. Rus tilida murakkab gaplar uch asosiy turga bo'linadi:

1. Teng bog'langan murakkab gaplar (Сложносочинённые предложения) – grammatik asoslari teng huquqli bo'lib, ular o'zaro bog'lovchilar: и, но, а, или orqali bog'lanadi. Har bir bo'lak mustaqil mazmunga ega bo'ladi.

Masalan: Я пришёл домой, и мама открыла дверь. (Men uyga keldim va onam eshikni ochdi.)

2. Ergash gapli murakkab gaplar (Сложноподчинённые предложения) – bitta bosh gap va unga ergashuvchi ergash gapdan iborat bo‘ladi. Ergash gap bosh gapdagi ma’noni to‘ldiradi yoki izohlaydi. Ular ‘когда’, ‘если’, ‘потому что’, ‘хотя’ kabi ergashtiruvchi bog‘lovchilar bilan bog‘lanadi.

Masalan: Когда я пришёл домой, мама уже спала. (Uyga kelganimda, onam allaqachon uxlab yotardi.)

3. Bog‘lovchisiz murakkab gaplar (Бессоюзные сложные предложения) – grammatik asoslar orasida bog‘lovchi ishlatilmaydi. Gaplar ohang, pauza yoki tinish belgisi orqali bir-biriga bog‘lanadi.

Masalan: Я увидел свет — кто-то пришёл. (Men yorug‘likni ko‘rdim — kimdir kelgan edi.)

Ushbu murakkab gap turlarining har biri o‘zbek tilida ham mavjud. Farqli jihati shundaki, rus tilida ergash gaplar ko‘proq maxsus bog‘lovchilar bilan ifodalansa, o‘zbek tilida ergashuv ko‘proq kesimlarning shakli, zamon yoki harakat ma’nosi orqali ifodalanadi. Bog‘lovchisiz gaplar rus tilida keng qo‘llanadi, o‘zbek tilida esa kamroq ishlatiladi. Bu sintaktik tuzilmalarni to‘g‘ri tahlil qilish tarjima va til o‘rganishda muhimdir.

### 3. Qiyosiy tahlil: rus va o‘zbek tillari

Rus va o‘zbek tillarida gap tuzilmasi o‘xshash bo‘lsa-da, ularning so‘z tartibi, ergash gaplar bog‘lanishi va tinish belgilaridan foydalanishida farqlar mavjud. Rus tilida ergash gaplar odatda bog‘lovchilar yordamida, o‘zbek tilida esa harakat zamoni, shart yoki maqsad ko‘rsatkichi orqali ifodalanadi.

### 4. Gap bo‘laklari va ularning roli sintaksisda

Rus tilidagi gapda asosiy bo‘laklar: ega, kesim, to‘ldiruvchi, aniqllovchi va hol. Masalan: 'Студент читает книгу в библиотеке.' O‘zbekchasi: 'Talaba kutubxonada kitob o‘qiyapti.' Har ikki tilda ham sintaktik ro‘llar mos keladi, ammo so‘z tartibida farqlar mavjud.

### 5. Sintaktik vositalar: bog‘lovchilar va bog‘lovchisiz aloqalar

Rus tilida murakkab gaplar bog‘lovchi so‘zlar (и, но, потому что) yordamida bog‘lanadi. O‘zbek tilida esa (va, lekin, chunki) kabi bog‘lovchilar mavjud. Bog‘lovchisiz gaplar rus tilida tinish belgilar yordamida, o‘zbek tilida esa kesimlar birligi orqali beriladi: 'Он пришёл — мы начали.' – 'U keldi — biz boshladik.'

### 6. Sintaktik tahlil metodlari

Tilshunoslikda sintaktik tahlil qilish uchun diagrammali (sintaktik daraxt), struktural va qiyosiy metodlar qo‘llaniladi. Bu metodlar yordamida gap tarkibi chuqur o‘rganiladi va tahlil qilinadi.

### 7. Sintaktik me'yor va stilistika

Gaplar uslubga qarab turlicha tuziladi: ilmiy uslubda murakkab gaplar, badiiy uslubda esa erkin tuzilgan gaplar keng ishlatiladi. Masalan: 'U uzoq qaradi, so'ng jilmaydi — yuragi nimanidir sezganday bo'ldi.' Bu badiiy ifoda bo'lib, uslubiy yondashuvni ko'rsatadi.

### 8. Xulosa

Rus va o'zbek tillaridagi sodda va murakkab gaplar sintaksisining tahlili, ularning o'zaro o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash, ikki tilli tilshunoslik uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Murakkab gaplarning teng bog'langan, ergash gapli va bog'lovchisiz shakllari har ikkala tilda mavjud bo'lib, ularning grammatik qurilishi, qo'llanish usullari va ma'no munosabatlari o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Xususan, rus tilidagi ergash gaplar ko'pincha aniqlovchi, sababiy, shartli va vaqt bog'lovchilari orqali ifodalansa, o'zbek tilida so'z tartibi va zamon ko'rsatkichlari yordamida quriladi. Teng bog'langan gaplarning sintaktik xususiyatlari esa ikki tilda ko'proq mos tushadi. Bog'lovchisiz murakkab gaplarning rus tilida keng qo'llanishi o'zbek tili uchun unchalik xos emas, bu esa tarjima va til o'rganish jarayonida qo'shimcha e'tiborni talab qiladi.

Murakkab gaplarning turli tiplari, ularning o'zaro farqlari va mosliklarini chuqur o'rganish tilshunoslik nazariyasi bilan birga amaliy til o'rgatishda ham foydali bo'lib, o'rganuvchilarga grammatikani chuqur tushunishga va aniq fikr bildirishga yordam beradi.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бабайцева В.В. Современный русский язык. Синтаксис. — Москва: Дрофа, 2005.
2. Розенталь Д.Э. Управление в русском языке. — Москва: Айрис-пресс, 2006.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2006.
4. G'afurov N. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent: O'zbekiston, 2008.
5. Karimov F. Rus tili sintaksisi. — Toshkent: O'qituvchi, 2001.
6. Храковский В.С. Типология сложного предложения. — Санкт-Петербург: Наука, 1998.